

INSCRIPTION FROM SETTLEMENT BELYAUS

The paper deals with a unique finding of 1989 — the inscription to the goddess Hecate from the settlement Belyaus. The plate found in the Scythian construction of the 1st century AC had appeared there apparently from the Greek layers of the settlement. It is reliably dated to the 3d century BC by its peculiarities.

Одержано 25.03.91

СВІТЛОГЛИНЯНІ АМФОРИ З РИФЛЕННЯМ ТИПУ НАБІГАЮЧОЇ ХВИЛІ (IV—VII ст. н. е.)

А. В. Сазанов

В статті розглядається один з найважливіших класів ранньовізантійської керамічної тари.

Світлоглиняні амфори з рифленням типу набігаючої хвилі (рис. 1) (один з класів керамічної тари ранньовізантійського часу) виготовлялися з жовтувато-коричневої дрібнопористої глини із включенням залістистих мінералів, піроксену, карбонатів, дрібного піску.

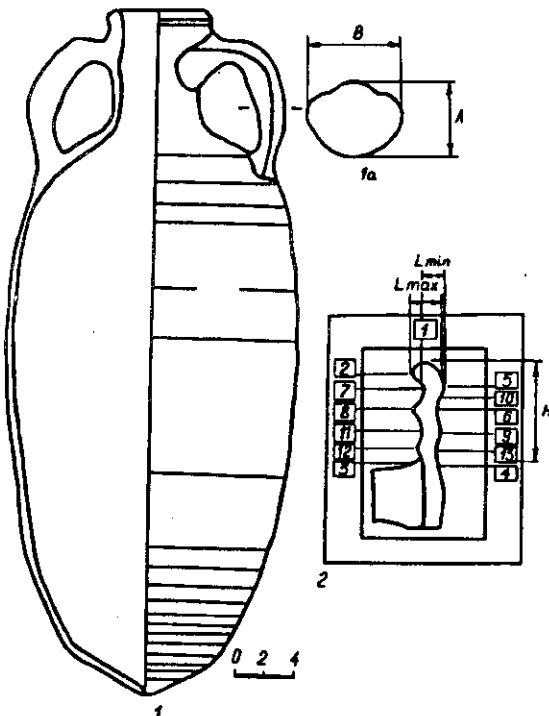

Рис. 1. 1 — амфора з Іллічівки третьої чверті VI ст. н. е.; 1а — профілювання ручки з даними для коефіцієнта товщини; 2 — морфологічні точки та заміри вінець.

Ці амфори належать до типу 9 (за А. Л. Якобсоном), типів VIII, IX, X (за херсонеською класифікацією), типу П.І (за Б. Бётгером), типу VIII (за К. Скорпаном), типу 7 (за Г. Кузмановим, 1973 р.) або типу XIV (за його ж класифікацією цебелдинських амфор Ю. М. Воронова), типу Vfl (за С. Строугалом) ¹. А. Л. Якобсон, Г. Кузманов, К. Скорпан та А. Радулеску відносили їх до кінця IV — початку V — VII ст. н. е., автори херсонеської класифікації та В. Кутайсов — до VI—VII ст. н. е., Б. Бётгер — до IV—VI ст. н. е., І. Т. Круглікова — до IV ст. н. е. ²

Ареал амфор досить широкий. На території Боспору їх знаходили у Мірмекії, Тірітаці, Фанагорії, Кітеї, Іллічівці, Генеральському городищі, на мисі Зюк, поселенні «Зелений Мис», Гермонасі.

Крім того — в Херсонесі та поселеннях Південно-Західного Криму, Цибілліумі, Археополісі, Драндському храмі, Цандрипшській базиліці,

© А. В. САЗАНОВ, 1992

Пітіунті, на інших пам'ятках Причорномор'я: Ятрусі, Варні, Проватоні, Істрії, Тропеумі, Трояні, Созсполі, Анхіалі, Каліакрії, Сучідаві, Афінах, Язі-Ада, Караново, Александрії, Карфагені, Калабші-Південній, Кіфері, Балчиці³.

В румунській історіографії висловлювалася думка про їх виробництво в районі Ольтіни (тут знайдено залишки печей, де, як вважають, обпалювалися ці амфори)⁴.

Розглядувані амфори, як великий клас, потребують детальної морфологічної проробки і, звичайно, датування, враховуючи типологію.

В основі пропонованої типології лежать якісні й кількісні ознаки, що характеризують профілювання вінець, ручок, денець, а також рифлення*.

Вінця.

Для чіткішої порівнянності при типології вінець використовувалася система морфологічних точок — якісних ознак, розроблена Ж.-К. Гарденом і застосована І. С. Каменецьким⁵.

На вінцях виділено такі основні морфологічні точки: 1 — верхній край вінець; 2 — зовнішній край вінець, що максимально виступає, розташований нижче точки 1; 3 — нижній зовнішній край вінець; 4 — нижній внутрішній край вінець. Додаткові: 5 — внутрішня верхня частина вінець, що виступає, розташована нижче точки 1; 6 — западина першого ребра по внутрішній частині; 7 — місце максимального звуження вінець по зовнішній частині нижче точки 2; 8 — зовнішній виступ, що відповідає западині по внутрішній частині між першим та другим ребром; 10 — перехід з точки 5 до точки 6; 11 — друга западина між першим та другим ребром по зовнішній частині вінець; 12 — зовнішній виступ другого ребра; 13 — друга западина по внутрішній частині, що відповідає виступу другого ребра по зовнішній (рис. 1, 2).

Крім якісних ознак використовувалися кількісні — за мінімальним та максимальним коефіцієнтами витягнутості вінець ($V_{(k)min}$; $V_{(k)max}$, представлені відношеннями $\frac{Z_{min}}{H}$; $\frac{Z_{max}}{H}$, де Z_{min} (Z_{max}) — мінімальна чи максимальна товщина вінець, H — висота (рис. 1, 2).

Одержані в результаті розрахунків значення коефіцієнтів об'єднано в інтервальні групи: мінімальний коефіцієнт витягнутості ($V_{(k)min}$): $0,3 \leq V_{(k)min} < 0,67$ — 1-а група; $0,77 \leq V_{(k)min} < 1,8$ — 2-а група; максимальний ($V_{(k)max}$): $V_{(k)max} \leq 0,17$ — 1-а група, $0,25 \leq V_{(k)max} < 0,44$ — 2-а група, $0,54 \leq V_{(k)max} < 0,83$ — 3-я група.

У підсумку при врахуванні якісних та кількісних ознак визначилися типи вінець (рис. 2)**.

Тип I. Характерні точки: 1, 2, 3, 4, 5. Максимальний коефіцієнт витягнутості набуває значення 2-ї групи. Перехід з точки 2 у точку 3 є варіантоутворюючим. Якщо перехід має характер опуклого валика, то маємо варіант 1; якщо увігнутий, то варіант 2; якщо прямої нахиленої лінії, то варіант 3.

Вінця варіанту 1 датуються другою—третьою чвертю VI ст. н. е.⁶, варіанту 2 — останньою третиною IV — першою половиною VII ст. н. е.⁷, варіанту 3 — першою половиною V — третьою чвертю VI ст. н. е.⁸

Тип II. Характерні точки: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, тобто тип можна кваліфікувати як тип ребруватого вінця. Максимальний коефіцієнт витягнутості набуває значення 1-ї та 2-ї груп. Варіантоутворюючі ознаки: положен-

* Автор глибоко вдячний Е. Я. Ніколасвій за надану змогу використати неопубліковані матеріали Іллічівського городища.

**

Вузькі дати за хронологічними періодами (А-Д). Датування проводилося за надійно датованими закритими комплексами Північного Причорномор'я та Середземномор'я, що відбито у відповідних посиланнях після кожного типу або варіанту. Якщо комплекси не публікувалися, але автор бачив їх і працював з ними, то дається посилання на номер шару, ланки, рік розкопок (в разі необхідності), назва пам'ятки та датування.

ня точки 7, характер верхньої площини вінець, значення мінімального коефіцієнта витягнутості. Виділено три варіанти у межах даного типу.

		Вінця							
Тип	Варіант	I			II			III	IV
		1	2	3	1	2	3		
1½	Вістие								
3¼	Вістие								
2¼	Вістие								
1½	Вістие								
3¼	Вістие								

Рис. 2. Типологія вінець за хронологічними етапами (А-Д).

Варіант 1. Верхня площина горизонтальна, точка 7 знаходиться у верхній частині вінець, мінімальний коефіцієнт витягнутості набуває значення 2-ї групи. Датується першою половиною V — третьою чвертю VI ст. н. е.⁹

Варіант 2. Верхня площина у вигляді валика, а не горизонтальна, як у варіанті 1, мінімальний коефіцієнт витягнутості набуває значення 1-ї та 2-ї груп. Датується останньою третиною IV — першою половиною VII ст. н. е.¹⁰

Варіант 3. Верхня площина у вигляді валика, коефіцієнт витягнутості (малий) набуває значення 2-ї та 3-ї груп. На відміну від варіанту 2 перехід від точки 2 до точки 8 має характер не увігнутої дуги, а врізки. Датується першою половиною V — другою чвертю VI ст. н. е.¹¹

Тип III. Вінця у вигляді валика — існують точки: 1, 2, 3, 4, 5. Точка 2 знаходиться у середній частині вінець. Максимальний коефіцієнт витягнутості набуває значення 2-ї групи, перехід з точки 3 у точку 1 відрізняється від типу I. Датується першою половиною V — першою половиною VII ст. н. е.¹²

Тип IV. Характерні трикутні у розрізі вінця з нахиленим верхнім майданчиком, точки 1, 3, 4, 5. Максимальний коефіцієнт витягнутості набуває значення 2-ї групи. Датується першою половиною V — першою половиною VII ст. н. е.¹³

Ручки.

В основу типології покладено якісні ознаки, пов'язані з профілюванням верхньої площини ручки, та кількісні, представлені коефіцієнтами товщини ручки ($P(k)$), який характеризує відношення товщини ручки (A) до її ширини (B) (рис. 1 а)¹⁴.

Отримано сім інтервальних груп значень даного коефіцієнта:

$P(k) \geq 0,98$ — 1-а група; $0,86 \leq P(k) \leq 0,95$ — 2-а група;

$0,80 \leq P(k) \leq 0,85$ — 3-я група; $0,75 \leq P(k) \leq 0,79$ — 4-а група;

$0,68 \leq P(k) \leq 0,74$ — 5-а група; $0,58 \leq P(k) \leq 0,67$ — 6-а група;

$P(k) \leq 0,57$ — 7-а група.

В окремих випадках зустрічаються ручки із симетричним профілюванням, виділені нами у вигляді А та Б (рис. 3, 4, типи V, VI). У підсумку виділено дев'ять типів ручок (рис. 3, 4).

Тип	Ручки					
	I	II	III	IV	V	
Вис. Дат.					A	Б
км. V - 1½ Вст. Д						
3¼ Вст. Г	 			 		
2¼ Вст. В			 	 		
1½ Вст. Б						
5¼ В- п Вст. А						

Рис. 3. Типологія ручок (типи I—V).

Тип I. Ручка профільована одним валиком, розташованим приблизно посередині ручки. Коефіцієнт товщини набуває значення 1-ї групи. Датується першою половиною V — першою половиною VII ст. н. е.¹⁵

Тип II. Верхня площина профільована виймкою так, що краї ручки становлять нібито два валики. Коефіцієнт товщини набуває значення 1-ї групи. Датується останньою третиною IV — першою половиною VI ст. н. е.¹⁶

Тип	Ручки					
	VI		VII	VIII		IX
Вис. Дат.	A	Б				
км. V - 1½ Вст. Д						
3¼ Вст. Г						
2¼ Вст. В						
1½ Вст. Б						
5¼ В- п Вст. А						

Рис. 4. Типологія ручок (типи VI—IX).

Тип III. Ручка профільована двома зсунутими від центру валиками. Коефіцієнт набуває значення 3-ї, 6-ї та 7-ї груп. Датується першою половиною V — першою половиною VII ст. н. е.¹⁷ Тенденція у морфології — поступовий зсув профілювання до краю ручки.

Тип IV. Ручка витягнута в ширину, профільована одним валиком. Коефіцієнт набуває значення 6-ї та 7-ї груп. Датується другою чвертю VI — першою половиною VII ст. н. е.¹⁸

Тип V. Ручка профільована трьома валиками, розташованими приступцями. Коефіцієнт набуває значення 5-ї та 6-ї груп. Вирізняються звичайні (А) й симетричні (Б). Датується другою чвертю VI — першою половиною VII ст. н. е.¹⁹

Тип VI. Ручка профільована двома валиками, розташованими приступцями (рис. 4). Коефіцієнт набуває значення 5-ї групи. Тип належить до першої половини V — третьої чверті VI ст. н. е.²⁰

Тип VII. Ручка профільована двома загостреними гребенями, асиметрично розташованими. Коефіцієнт набуває значення 2 та 5-ї груп. Тип датується першою половиною V — другою чвертю VI ст. н. е.²¹

Тип VIII. Ручки профільовані одним валиком, ледь увігнутим в центрі. Коефіцієнт набуває значення 3, 4, 5 груп. Тип датується другою — третьою чвертю VI ст. н. е.²²

Тип IX. Овальна у розрізі ручка. Коефіцієнт набуває значення 2 та 6 груп. Дата типу — перша половина V — перша половина VII ст. н. е.²³

Денця (рис. 5).

Виділено їх три типи:

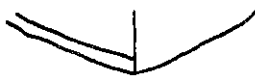

		Денця		
		I	II	III
Тип Дата	кін. V - 1 1/2 ст. н. е. Д		↑	
	3 1/4 ст. н. е. Г		↓	
	2 1/4 ст. н. е. В		↓	
	1 1/2 ст. н. е. Б			

Рис. 5. Типологія денця.

Тип I. Характерний «гудзик» на дні. Датується першою половиною V — третьою чвертю VI ст. н. е.²⁴

Тип II. Плоскі амфори з дном, що плавно звужується. Датується від середини V — другою чвертю VI ст. н. е. до першої половини VII ст. н. е.²⁵

Тип III. Денце у розрізі має підтрикутну форму. Датується другою чвертю VI — першою половиною VII ст. н. е.²⁶

Рифлення (рис. 6, 1).

Як вже було сказано, сама група амфор отримала назву через характер рифлення корпуса²⁷. Смуги нерівномірного рифлення створили враження навігаючої хвилі. В основі типології рифлення лежить характер смуг, що його створюють.

Тип I. Рифлення у вигляді нерівномірно розташованих поздовжніх паралельних смуг. У його рамках — два варіанти: 1 — з виділеною великою зоною, 2 — у вигляді власне навігаючої хвилі — відстань між смугами зростає

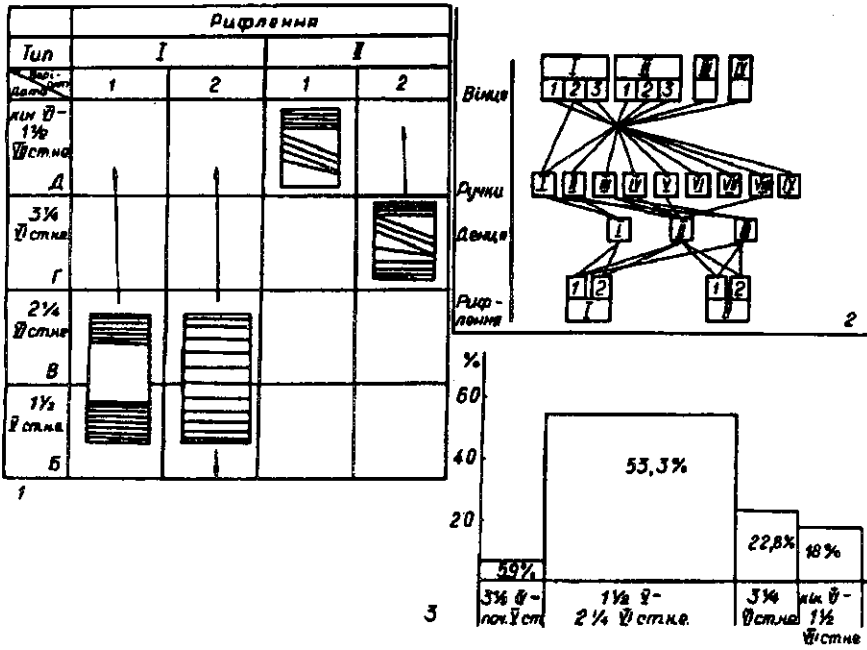

Рис. 6. 1 — хронологічна таблиця типології рифлення; 2 — графи зв'язків між типами вінців, ручок та денців, характеру рифлення (зверху вниз). Римські цифри — номери типів, арабські — варіантів; 3 — гістограма динаміки амфор за хронологічними періодами.

поступово. Датується від першої половини V до першої половини VII ст. н. е.²⁸

Тип II. Для нього характерне сполучення поздовжніх смуг із нахиленими. Виділяються два варіанти.

Варіант 1. Нахилені паралельні смуги розташовані нижче поздовжніх паралельних на плечках. Під нахиленими паралельними смугами рифлення немає паралельних поздовжніх смуг у нижній частині корпусу. Датується кінцем VI — першою половиною VII ст. н. е.²⁹

Варіант 2. Паралельні нахилені смуги рифлення розташовані між паралельними поздовжніми на плечках та в нижній частині корпусу. Датується третьою чвертю VI — першою половиною VII ст. н. е.³⁰

Тепер на підставі розробленої вище типології (усього комплексу) виділяються дев'ять типів розглядуваних амфор (рис. 6, 2).

Тип I. Вінця типу I варіанта 2, ручка типу I, денця типів I та III, рифлення типу I обох варіантів. Амфори цього типу зустрінуті у комплексах від першої половини V до третьої чверті VI ст. н. е. (Ятрус, Караново, Тіртака, Цибілліум, Іллічівка, Херсонес)³¹.

Тип II. Вінця типу I варіанта 2 або типу III, II варіанта 2, денця типів I та II, ручка типу II, рифлення типу I варіанта 2. Амфори цього типу зустрінуті у комплексах від останньої третини IV до другої чверті VI ст. н. е. (Ятрус, Цибілліум, Караново)³².

Тип III. Вінця типу I усіх варіантів або типу II варіанта 2 або типу III, ручка типу III, денця типів II та III, рифлення типу I варіанта 1. Амфори цього типу знайдені у комплексах від першої половини V до першої половини VII ст. н. е. (Ятрус, Зенонів Херсонес, Тіртака, Херсонес)³³.

Тип IV. Вінця типу II варіанта 2 або типу III, денця типів II або III, ручка типу IV, рифлення типу II обох варіантів. Такі амфори відомі у комплексах від другої чверті VI до першої половини VII ст. н. е. (Цибілліум, Іллічівка, Херсонес)³⁴.

Тип V. Вінця типу II варіантів 1 або 2 або типу I варіанта 2, денця типу II, ручка типу V, рифлення типу I варіантів 1 та 2 або типу II варіанта 2. Амфори з такою морфологією датуються за комплексами другою — третьою чвертю VI ст. н. е. (Тіртака, Іллічівка, Херсонес, Цибілліум)³⁵.

Тип VI. Вінця типу II варіанта 1, ручка типу VI. Тип поки що неповний.

За комплексами датується другою — третьою чвертями VI ст. н. е. (Ятрус, Тірітака) ³⁶.

Тип VII. Вінця типу II варіантів 2 або 3, ручка типів VI або VII. За комплексами Ятруса та Цибілліума датується першою половиною V — другою чвертю VI ст. н. е. ³⁷

Тип VIII. Вінця типу II варіанта 3 або типу III, ручка типу VIII, денця типу II, рифлення типу I варіанта 1. Датується за комплексами другою — третьою чвертями VI ст. н. е. (Тірітака, Ятрус, Херсонес) ³⁸.

Тип IX. Вінця типу I варіанта 2 або типу II варіанта 3, ручка типу IX. Тип поки що неповний. За комплексами датується другою чвертю VI — першою половиною VII ст. н. е. (Цибілліум, Кіфера) ³⁹.

Тип X. Вінця типу IV, денця типу I, рифлення — типу I варіанта 2. Тип поки що неповний. Датується за комплексами першою половиною V — першою половиною VI ст. н. е. (Калабша-Півд., Тирново) ⁴⁰.

На розглянутих амфорах, особливо у другій — третій чверті VI ст. н. е., часті діпінті. Їх розшифрування поки що дискусійне. Добре читається християнська символіка: хрести з аббревіатурами, а також окремі міри, цифри, імена. Аналіз палеографії діпінті на амфорах з Єгипту й Нубії виявив єгипетські імена. Але зроблений на цій підставі висновок про належність амфор до єгипетського виробництва не витримує критики через характер глини ⁴¹.

Аналіз циклу розглянутих амфор показує, що, з'являючись у комплексах останньої третини IV — початку V ст. н. е., їх кількість сягає апогею у другій чверті VI ст. н. е., далі, у третій чверті VI — першій половині VII ст. н. е., поступово зменшується. Характер циклу, показаний на гістограмі, можна пояснити таким чином (рис. 6, 3).

Світлоглиняні амфори з рифленням типу набігаючої хвилі виготовлялися в період останньої третини IV — другої — третьої чверті VI ст. н. е., в період кінця VI — першої половини VII ст. н. е. вони бсїдають у комплексах, хоча їх виробництво припиняється. Це свого роду «хвіст» даного класу амфор. Аналіз циклу дозволяє припустити закінчення існування цих амфор навіть у межах другої половини VII ст. н. е., однак у той час вони вже не датують комплекси.

Примітки

¹ *Якобсон А. Л.* Керамика и керамическое производство средневековой Таврики. — Л., 1979. — С. 13, 14. — Рис. 2, 6; *Антонова И. А. и др.* Средневековые амфоры Херсонеса // АДСП. — 1971. — Вып. 7. — С. 86, 87. — Рис. 9—11; *Хотелашвили М. К., Якобсон А. Л.* Византийский храм в с. Дранда (Абхазия) // ВВ. — 1984. — Т. 45. — С. 197, 198. — Рис. 2, 7; *Кузманов Г.* Ранновизантийская керамика от Тракия и Дакия (IV—нач. VII вв.). — София, 1985. — С. 18. — Табл. 8—9, 33; *Воронов Ю. Н., Багабжа О. Х.* Материалы по археологии Цебельды. — Тбилиси, 1985. — С. 71; *Böttger B.* Die gefasskeramik aus dem Kastell Jatrus // *Jatrus-Krivina Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der unteren Donau.* — Berlin, 1982. — S. 45—47. — Bd. 2. — Taf. 22; *Scorpan C.* Contribution a la connaissance de certain types ceramiques romano-byzantins (IV—VI siecles) dans L'espace Istro-Pontique // *Dacia.* — 1977. — XXI. — P. 277—278, fig. 12, 1—3; *Strouhal E.* Wadi Qitna and Kalabsha-South: Late Roman-Early Byzantine Tumuli Cemeteries in Egyptian Nubia. — Prague, 1984. — P. 154—156.

² *Якобсон А. Л.* Указ. соч. — С. 13, 14; *Антонова И. А. и др.* Указ. соч. — С. 86, 87; *Кузманов Г.* Указ. соч. — С. 18. — Табл. 33; *Кутайсов В. А.* Четырехапсидный храм Херсонеса // СА. — 1982. — № 1. — С. 162; *Кругликова И. Т.* Боспор в позднеантичное время. — М., 1966. — Рис. 38, 3; *Scorpan C.* Contribution a la connaissance... — P. 277—278; *Böttger B.* Die Gefasskeramik... — S. 45—47; *Radulescu A.* Amfore romane si romano-bizantine din Scythia Minor // Pontica. — 1976. — IX. — P. 109.

³ *Böttger B.* Die keramikfunde aus dem Kastell Jatrus und ihr entwicklungsgeschichtlicher Zusammenhang mit der spätantiken Keramik der Balkanlandes // *KLIO.* — 1967. — N 48. — S. 267; *Scorpan C.* Contribution a la connaissance... — Fig. 12, 1, 3; *Якобсон А. Л.* Указ. соч. — С. 14; *Гайдукевич В. Ф.* Раскопки Тиритаки в 1935—1940 гг. // *МИА.* — 1952. — № 25. — Рис. 150. 1; *Скокольский Н. И.* Ильичевское городище // СА. — 1966. — № 4. — С. 132. — Рис. 5, 3; *Масленников А. А., Чевелёв О. Д.* Разведочные раскопки на городище Генеральское // *КСИА АН СССР.* — 1985. — № 182. — Рис. 4, 3—6; *Воронов Ю. Н., Багабжа О. Х.* Указ. соч. — Рис. 23—25; *Бердзенишвили К. В., Путуридзе Р. В.* Пицундские амфоры // Великий Питиунт. — Тбилиси, 1977. — Т. 2. — С. 272. — Рис. 61; *Хотелашвили М. К., Якобсон А. Л.* Указ. соч. — Рис. 2, 7; *Хрушкова Л. Г.* Цандрипш: Материалы по раннехристианскому строительству в Абхазии. — Сухуми, 1985. — Рис. VIII, 2; *Леквинадзе В. А., Хведелидзе Л. И.* Массовые археологические находки из раскопок Археополиса — Нокалакеви // Нокалакеви — Археополис:

Археологические раскопки. 1973—1977.— Тбилиси, 1981.— Т. 1.— С. 131, 132; Кузманов Г. Указ. соч.— Табл. 8, 9; Борисов Б. Ранновизантийски амфори (IV—VI вв.) от Сливенски окръг // Археология.— 1985.— № 1.— Рис. 2 б, 1 ж; *Histria. Les thermes romains.*— Bucarest, 1982.— V. VI, pl. 18, 63, pl. 15, phase III N 2; *Trophaeum Traiani. Cetatea.*— Bucarest, 1979.— V. I.— Fig. 161, 3.3, fig. 167, 3.1, 3.5; *Robinson H. S. The Pottery of the Roman Period: Chronology* // *The Athenian Agora.*— Princeton, 1959.— V. V.— P. 115, M 333; *Bass G. F. Underwater Excavations at Yassi Ada: a Byzantine Shipwreck* // *Archäologischer Anzeiger.*— 1962.— Heft 3.— Fig. 6 b.— P. 355; *Kythera. Excavations and Studies Conducted by the University of Pennsylvania Museum and the British School at Athens.*— London, 1972.— Fig. 52, 47; *Strouhal E. Wadi Qitna and Kalabsha-South...*— Fig. 124.— P. 776, 154—156; *Excavations at Carthage: The British Mission.*— Sheffield, 1984.— Vol. I. part 2; *Fulford M. G., Peacock D. P. S. The Pottery and Other Ceramic Objects from the Site.*— Fig. 34, 1—2.— P. 119.

⁴ *Irimia M. Cuptoarele romano-bizantine de ars ceramica de la Oltinga (jud. Constanta) // Pontice.*— Constanta, 1968.— V. I.— P. 388.— Fig. 14.

⁵ *Gardin J.-C. Gode pour l'analyse des formes de poteries.*— Paris, 1976.— P. 78; *Каме-нецкий И. С. Учение о точках и описание сосудов // Древности Кубани.*— Краснодар, 1987.— С. 7—9.

⁶ *Тірітака*, ланка XXV, будівля 2 — комплекс другої чверті VI ст. н. е., шар 6, та ж ланка, комплекс третьої чверті VI ст. н. е.

⁷ *Böttger V. Die Gefasskeramik...*— Taf. 22, N 137, 260; *Воронов Ю. Н., Бгажба О. Х.* Указ. соч.— Рис. 25, 7; *Тірітака*, комплекс будівлі 1 на ланці XXV — друга чверть VI ст. н. е.; *Іллічівка*, розкопки 1977 р., буд. XI.

⁸ *Böttger V. Die Gefasskeramik...*— Taf. 22, N 266; *Зенонів Херсонес*, кв. 12/1; *Trophaeum Traiani*, fig. 167, 3.3. Автор вдячний А. І. Романчук за ознайомлення з матеріалами 1986 р.

⁹ *Böttger V. Die Gefasskeramik...*— Taf. 22; *Воронов Ю. Н., Бгажба О. Х.* Указ. соч.— Рис. 23, 9.

¹⁰ *Böttger V. Die Gefasskeramik...*— Taf. 22; *Воронов Ю. Н., Бгажба О. Х.* Указ. соч.— Рис. 23, 2—7; *Іллічівка* 1975 р., розк. «Г» — з горілого шару біля борту; *Trophaeum Traiani.*— Fig. 167, 3, 5; Fig. 168, 3, 6; *Kythera. Excavations and Studies...*— Fig. 52, 47; *Histria. Les thermes romains.*

¹¹ *Böttger V. Die Gefasskeramik...*— Taf. 22; *Тірітака*, ланка XXI, б. 2; *Воронов Ю. Н., Бгажба О. Х.* Указ. соч.— Рис. 25, 1.

¹² *Борисов Б. Ранновизантийски амфори...*— С. 42.— Рис. 2, б; *Тірітака*, ланка XXV, б. 2; *Воронов Ю. Н., Бгажба О. Х.* Указ. соч.— Рис. 25, 5; *Масленников А. А., Чевелёв О. Д.* Указ. соч.— Рис. 4, 3; *Іллічівка*, розкопки 1964 р. (Інформація Е. Я. Ніколаєвої), 1976 р., б. XV; *Антонова И. А.* і др. Указ. соч.— Рис. 9, 11.

¹³ *Strouhal E. Wadi Qitna...*— P. 155.— Fig. 124.— P. 776; *Böttger V. Die Keramikfunde aus dem Kastell Jatrus...*— Taf. XIII, N 28.— S. 267.

¹⁴ *Деоник Д. В., Карапетьянц А. М.* Некоторые принципы описания применительно к возможностям статистического анализа // *Статистико-комбинаторные методы в археологии.*— М.; 1970.— Рис. 1.

¹⁵ *Böttger V. Die Gefasskeramik...*— Taf. 22; *Борисов Б. Ранновизантийски амфори...*— С. 42.— Рис. 1ж.

¹⁶ *Böttger V. Die Gefasskeramik...*— Taf. 22; *Борисов Б. Ранновизантийски амфори...*— С. 42.— Рис. 2б; *Кузманов Г. Ранновизантийська керамика...*— Табл. 9, А 87; *Воронов Ю. Н., Бгажба О. Х.* Указ. соч.— Рис. 25, 6.

¹⁷ *Böttger V. Die Gefasskeramik...*— Taf. 22; *Зенонів Херсонес*, розкоп Півн. б. 1; *Там же*, кв. «И»—4, яма 34; *Іллічівка* 1975 р., розкоп «А», б. 11; *Херсонес*, розкопки 1986 р. у портовому районі (Інформація А. І. Романчук); *цистерна 92—ХМ9/36763*; *Іллічівка*, 1977, XI/3.

¹⁸ *Воронов Ю. Н., Бгажба О. Х.* Указ. соч.— Табл. 25, 9; 23, 6; *Кузманов Г. Ранновизантийська керамика...*— Табл. 8, А 70—72, А 84; 9, А 92; *Іллічівка* — у комплексі пожежі третьої чверті VI ст. н. е.

¹⁹ *Там же.* *Тірітака*, ланка XXV, комплекси шару 6 — третя чверть VI ст. н. е. та шару 7 — друга чверть VI ст. н. е.; *Зенонів Херсонес* — кв. К 7/5; *Херсонес*, розкопки 1986 р. у портовому районі.

²⁰ *Böttger V. Die Gefasskeramik...*— Taf. 22; *Тірітака*, комплекси шарів 6 та 7 на ланці XXV; *Масленников А. А., Чевелёв О. Д.* Указ. соч.— Рис. 4, 6.

²¹ *Böttger V. Die Gefasskeramik...*— Taf. 42; *Воронов Ю. Н., Бгажба О. Х.* Указ. соч.— Рис. 25, 1.

²² *Тірітака*, б. 2 на ланці XXV, шар пожежі другої чверті VI ст. н. е.; *Böttger V. Die Gefasskeramik...*— Taf. 22; *Кутайсов В. А.* Указ. соч.— Рис. 5, 6.

²³ *Воронов Ю. Н., Бгажба О. Х.* Указ. соч.— Рис. 25, 7; *Kythera. Excavations and Studies...*— Fig. 52, 47.

²⁴ *Борисов Б. Ранновизантийски амфори...*— Рис. 1ж; *Strouhal E. Wadi Qitna and Kalabsha-South...*— Fig. 124.— P. 776; *Böttger V. Die Keramikfunde aus dem Kastell Jatrus...*— Taf. XIII, N 28; *Іллічівка*, розкопки 1964 р.

²⁵ *Гайдукевич В. Ф.* Указ. соч.— Рис. 150, 1; Аналогічно — б. 2 на ланці XXV — той же шар другої чверті VI ст. н. е.; *Іллічівка*, розкопки 1964 р.; 1966 р. б. VII; *Херсонес*, цистерна 92 № 10/36763; *Яковсон А. Л.* Указ. соч.— Рис. 2, 8.

²⁶ *Хрушкова Л. Г.* Указ. соч.— Рис. VIII, 2; *Іллічівка*, 1966 р.; *Scorpan C. Origini si linii evolutive in Ceramica romano-bizantina...* (sec. IV—VII) din spatiul Mediteranean si Pontic //

Pontica.— 1976.— IX; Антонова И. А. и др. Указ. соч.— С. 86, 87.— Рис. 10; Bass G. F. Underwater Excavations at Yassi Ada.— Fig. 6 b, p. 546.

²⁷ Якобсон А. Л. Указ. соч.— С. 32.

²⁸ Strouhal E. Wadi Qitna...— Fig. 124.— P. 776; Іллічівка, 1964 р., 1977 р., XI/3; Хрушкова Л. Г. Указ. соч.— Табл. VIII, 2 — варіант 1; Борисов Б. Ранновизантийски амфори...— Рис. 1 ж; Böttger B. Die keramikfunde aus dem Kastell Jatrus.— Taf. XIII. 24, 25, 28; Кузманов Г. Ранновизантийська керамика...— Табл. 8, А 76, А 81; Антонова И. А. и др. Указ. соч.— С. 87.— Рис. 9, 11 — варіант 2.

²⁹ Кузманов Г. Ранновизантийська керамика... — Табл. 9, А 92 — варіант 1.

³⁰ Там же.— Табл. 8, А 70—72, 75, 77—79; Якобсон А. Л. Указ. соч.— Рис. 2, 8; Іллічівка — інформація Е. Я. Ніколаєвої; Херсонес — розкопки 1986 р. портового району.

³¹ Böttger B. Die Gefasskeramik...— Taf. 22; Борисов Б. Ранновизантийська керамика...— Рис. 1 ж; комплекс другої чверті VI ст. н. е.— б. 2, шар 7, ланка XXV; комплекси третьої чверті VI ст. н. е.— Тіртака, ланка XXV, шар 6; Іллічівка, шар із монетним скарбом Юстиніана I.

³² Böttger B. Die Cefasskeramik...— Taf. 22; Борисов Б. Ранновизантийски амфори...— Рис. 2 б; Воронов Ю. Н., Бгажба О. Х., Борисов Б. Указ. соч.— Рис. 25, 6; 23, 8; Кузманов Г. Ранновизантийська керамика...— Табл. 9, А 87.

³³ Böttger B. Die Gefasskeramik...— Taf. 22; Зенонів Херсонес, розкоп Півн., б. 1; кв. «И» 4, яма 34; Іллічівка, 1975 р., розкоп «А», б. 11; Херсонес, розкопки 1986 р. у портовому районі, цистерна 92 — ХМ 9/36763; Іллічівка 1977 р., XI/3.

³⁴ Воронов Ю. Н., Бгажба О. Х. Указ. соч.— С. 18.— Табл. 8, А 70—72, А 84; 9, А 92; Іллічівка. Комплекси третьої чверті VI ст. н. е.

³⁵ Воронов Ю. Н., Бгажба О. Х. Указ. соч.— Рис. 24, 1, 3, 8; 25, 4; Іллічівка, комплекси третьої чверті VI ст. н. е.; Зенонів Херсонес, кв. К 7/5; Тіртака — б. 2 на ланці XXV, шар 7 комплекси шару 6; Якобсон А. Л. Указ. соч.— Рис. 2, 8; Böttger B. Die Cefasskeramik...— Taf. 22.

³⁶ Böttger B. Die Gefasskeramik...— Taf. 22; Тіртака — комплекси шарів 7 — друга чверть VI ст. н. е. та б — третя чверть VI ст. н. е.; Масленников А. А., Чевелёв О. Д. Указ. соч.— Рис. 4, 6.

³⁷ Böttger B. Die Cefasskeramik...— Taf. 22, N 255; Воронов Ю. Н., Бгажба О. Х. Указ. соч.— Рис. 25, 1.

³⁸ Тіртака, ланка XXV, б. 2, у шарі пожежі другої чверті VI ст.; Böttger B. Die Gefasskeramik...— Taf. 22; Кутайсов В. А. Указ. соч.— Рис. 5, 6.

³⁹ Воронов Ю. Н., Бгажба О. Х. Указ. соч.— Рис. 25, 7; Kythera. Excavations and Studies...— Fig. 52, 47.

⁴⁰ Böttger B. Die keramikfunde aus dem Kastell Jatrus...— Taf. XIII, 28; Strouhal E. Wadi Qitna...— Fig. 124.— P. 776.

⁴¹ Беляев С. А. Позднеантичные надписи на амфорах из раскопок Херсонеса 1961 г. // НЭ.— 1968.— VII; Böttger B. Dipinti aus Jatrus. Spätantike Amphorenanschriften als wirtschaftshistorische Quelle // KLIO.— 1981.— Bd. 63, heft 2; Radulescu A. Amfore cu inscriptii de la edificiul roman cu mozaic din Tomis. // Pontica.— 1973, 6; Strouhal E. Wadi Qitna...— P. 156.

А. В. Сазанов.

СВЕТЛОГЛИНЯНЫЕ АМФОРЫ С РИФЛЕНИЕМ ТИПА НАБЕГАЮЩЕЙ ВОЛНЫ (IV—VII ВВ. Н. Э.)

В статье, посвященной одному из классов ранневизантийской керамической тары, предлагается его классификация по девяти типам. Анализ распределения амфор позволил сделать вывод, что их производство продолжалось от последней трети IV в. н. э. до третьей четверти VI в. н. э., в первой половине VII в. н. э. они выходят из употребления. Характер цикла показывает, что бытование этих амфор продолжалось до конца VII в., но в то время они уже не датируют комплексы.

А. В. Сазанов

PORCELAIN CLAY AMPHORAS WITH A CORRUGATION AS A RUNNING WAVE (THE 4TH — 7TH CENTURIES AC)

The paper is devoted to one of the classes of early Byzantine pottery. It suggests its classification by nine types. The analysis of the amphoras distribution has allowed a conclusion that their production had continued from the last third of the 4th century AC to the third fourth of the 6th century AC, in the first half of the 7th century AC they went out of use. A character of the cycle has shown that every day usage of these amphoras continued to the end of the 7th century but at the same they no longer date the complexes.

Одержано 7.04.88